

Замітки про ссавців Верхньодніпровського району (правобережжя степового Подніпр'я)

Світлана Кияк

*Мелітопольський державний педагогічний університет
ім. Богдана Хмельницького (Запоріжжя)
e-mail: carotasan@gmail.com; orcid: 0009-0006-0890-6079*

Kyiak, S. **Notes on mammals of Verkhniodniprovsky Raion (right bank of the steppe Dnipro region).** — Information is provided on the findings of various mammal species in Verkhniodniprovsky Raion, Dnipropetrovsk Oblast (now part of Kamiansky Raion). The landscapes of the study area are represented by a unique steppe-river complex on the right bank of the northern strip of the steppe Dnipro region. It is diversified by the basins of the Omelynyk, Domotkan, and Samotkan rivers, the upper reaches of the Mokray Sura and Saksagan rivers, as well as the system of basins of the first-order tributaries of the Kamiansk Reservoir. The area is characterised by high economic development, the ploughing of the territory is 81.5%. The information is provided in two parts: finds and registrations of meadow-steppe and forest species. The first part of finds contains data on the Podolian mole-rat and the hillock mouse, the second one includes records of the forest dormouse, the red squirrel, and the European badger.

Вступ

Верхньодніпровський район (нині в складі Кам'янського району Дніпропетровської обл.) розташований на правому березі Дніпра в межах Південно-придніпровської фізико-географічної області Дністровсько-Дніпровської північно-степової провінції. Внаслідок інтенсивної господарської діяльності сучасний рослинний покрив району має трансформований характер, природні ландшафти збереглися лише на 0,5 % території, середня розораність території становить 81,5 % [Сизенко 2019].

Мезорельєф району формують долини малих річок: Омельника, Домоткані, Самоткані, частково Мокрої Сури й Саксагані. Їх вузькі долини укриті переважно трав'янистою степовою та лучною рослинністю, подекуди є зарості чагарників, а по тальвегах — очеретів і рогозів. До річкових долин та яружно-балкових систем приурочена лісова рослинність, представлена байрачними лісами та штучними деревостанами. До лісових насаджень також можна віднести полезахисні смуги уздовж залізниці [Манюк 2019a].

Суттєво, що протяжність берегової лінії Кам'янського водосховища, що обмежує район зі сходу, складає 96,5 км.

Узагальнено правобережжя Степового Подніпров'я є вкрай важливим фрагментом Придніпровської височини у зв'язку з його біогеографічними особливостями — тут сплітаються фрагменти Лісостепу і Степу. В цьому регіоні сходяться західні та східні (відносно Дніпра) біотичні комплекси, які в давні часи мали між собою обміни через систему Дніпрових Порогів.

Автор протягом 2015–2025 років веде регулярні спостереження за різними об'єктами природи (переважно ботанічними), зокрема й у рамках проєктів з пошуку й заповідання цінних природних ділянок. Загалом накопичено відомості про 21 вид ссавців, тут наведено матеріали про найбільш важливі й цінні знахідки 5 видів ссавців і спостереження стосовно їхньої біології.

Знахідки лучно-степових видів

Узагальнено відомості про три види. Всі вони — з ряду гризунів. Один вид з числа занесених до Червоної книги України (ЧКУ).

Сліпак подільський (*Spalax zemni*). Вид є звичайним на різного роду степових і загалом відкритих безлісних ділянках, в тому числі й на сільсько-господарських угіддях, проте приурочений фактично тільки до чорноземів, позаяк на піщаних ділянках відсутній. Місцями сліпаки по схилах балок підходять близько до деревостанів і навіть заходять у них. У місцях поселення щільність висока (до кількох сотень порийів на 1 км маршруту). В одному місці навесні 2024 р. виявлено місцезнаходження, в якому було до 10 черепів (один із них — на рис. 1). Напевно це була «їдальня» канюка звичайного (*Buteo buteo*), гніздо якого було неподалік. Слідів прокушування черепів не виявлено, зуби на місці, не втрачені.

Рис. 1. Череп та порії сліпака подільського. У балках, що у верхів'ях Мокрої Сури, автором виявлено місце з черепами різного стану збереженості, включно з цілими, що визначено як поїдї канюка звичайного. Фото автора, череп — 21.02. 2024, окол. с. Підгірне. Порії — 8.03.2024, окол. м. Верхівцеве.

Рис. 2. Курганчики миші курганцевої (*Mus spicilegus*) навесні та загиблий житник пасистий (*Apodemus agrarius*). Фото автора, 3.03.2024 (курганчик) та 18.10.2023 (житник).

Миша курганцева (*Mus spicilegus*). Вид є звичайним у районі досліджень автора, хоча був тут відмічений лише в окремі роки часу спостережень. Вид реєструється тут за курганчиками, який ці миші споруджують восени. Звичайні місця виявлення курганчиків — перелоги, узбіччя ґрунтових доріг, схили балок. Середня щільність — до 10 на 1 км маршруту. Автором зроблене спостереження двох курганчиків, збудованих з плодів парила звичайного (*Agrimonia eupatoria* L.) 07.04.2024 на схилі балки Щурівської, околиці сел. Новомиколаївка.

Житник пасистий (*Apodemus agrarius*). Цей вид мишовидих гризунів часто реєструється в районі досліджень. Звичайні місця виявлення — узлісся, присадибні ділянки, закинуті сади. Нерідко буває у здобичі котів.

Знахідки лісових видів

Узагальнено відомості про три види. Два з них — з ряду гризунів, один — з ряду хижих. Офіційно визнаних раритетами (ЧКУ) немає.

Соня лісова (*Dryomys nitedula*). Автору вид відомий за трьома реєстраціями, зокрема й прямим спостереженням, підкріпленим фотозйомкою. Спостереження зроблено в околі сел. Дніпровського на місці старого саду, в давно покинутій садибі. Соню відмічено в кроні вишні. У тому самому місці під трухлявим пнем виявлено гніздо і погризені горішки. Гніздо розташовано безпосередньо біля пня, на землі, виплетене сухою травою і вистелене пухом. При обстеженні гнізда поруч на дереві (на віддалі 10 м) з'явилася соня з виразно неспокійною поведінкою, явно потривожена тим, що гніздо оглядали. Горішки з погризами виявилися кісточками терену (фото на рис. 3).

Вівірка лісова (*Sciurus vulgaris*). Вид звичайний для всіх типів деревостанів регіону, зустрічається в байрачних лісах, лісосушках, парках, у садках біля населених пунктах. У районі дослідження живе як типова руда, так і сіра форма. Гайна білок реєстрували у всіх типах деревостанів (рис. 4).

Рис. 3. Соня лісова та ймовірно її погризи, виявлені в тому самому місці. Поруч виявлено також гніздо (деталі в тексті). На фото видно, що соня найімовірніше вагітна. Фото автора, 07.05.2020.

Рис. 4. Вивірка лісова, її руда і сіра форми (верхній ряд), та борсук європейський (внизу) — типові мешканці лісових екосистем степового Подніпров'я. Фото автора, вивірка — окол. сел. Дніпровське, 7.11.2020, борсук — окол. с. Ганнівка, 12.05.2024.

Борсук європейський (*Meles meles*). Вид є типовим для району спостережень. У зв'язку з активністю в нічний період візуально реєструють його не часто. Регулярно (особливо після дощів) можна відмічати сліди на ґрунтових дорогах. Навесні 2024 р. виявлено загиблу особину, яка стала жертвою автотранспорту (фото на рис. 4).

Обговорення

За загальним рівнем видового багатства флори й фауни територія Верхньодніпровського району має дуже високий природоохоронний потенціал [Манюк 2019b]. Оптимальним бачиться створення тут комплексної установи природно-заповідного фонду вищого рангу — національного природного парку «Січеславський». За відповідного менеджменту такий парк стане важливим осередком охорони та збереження дикої природи, однією з найпривабливіших природних перлин Степового Подніпров'я, регіональним осередком стабілізації клімату, центром розвитку екологічного та історико-краєзнавчого туризму та рекреаційного відпочинку, з високим потенціалом для природоохоронних інвестицій.

Подяки

Автор дякує П. Чегорці за допомогу в редагування тексту рукопису.

Література

- Сизенко, О. 2019. Фізико-географічний нарис Верхньодніпровського району. *Природна спадщина Верхньодніпровщини*. Ліра, Дніпро, 4–25.
- Манюк, В. 2019а. Верхньодніпровщина заповідна. *Природна спадщина Верхньодніпровщини*. Ліра, Дніпро, 161–171.
- Манюк, В. 2019b. Національна екологічна мережа у Верхньодніпровському районі. *Природна спадщина Верхньодніпровщини*. Ліра, Дніпро, 172–179.

Резюме

Кияк, С. Замітки про ссавців Верхньодніпровського району (правобережжя степового Подніпров'я). — Наведено відомості про знахідки окремих видів ссавців у Верхньодніпровському районі Дніпропетровщини (нині у складі Кам'янського району). Ландшафти Верхньодніпровщини – унікальний байрачно-степовий комплекс на правобережжі північної смуги степового Подніпров'я. Урізноманітнюють його басейни річок Омельник, Домоткань, Самоткань, верхніх течій Мокрої Сури й Саксагані, а також система басейнів балок-приток першого порядку Кам'янського водосховища. Район характеризується високою господарською освоєністю, розораність території становить 81,5 %. Відомості наведено двома блоками — знахідки й реєстрації лучно-степових та лісових видів. У першому блоці знахідок наведено дані про сліпака подільського і мишу курганцеву, в другому — про соно лісову, вивірку лісову та борсука європейського.